

Anthony Elliott, Larry Ray (eds.): Key Contemporary Social Theorists
Oxford: Blackwell Publishing, 2003

Theodor Adorno, Jeffrey C. Alexander, Louis Althusser, Hannah Arendt, Jean Baudrillard, Zygmunt Bauman, Ulrich Beck, Daniel Bell, Jessica Benjamin, Walter Benjamin, Homi Bhabha, Maurice Blanchot, Pierre Bourdieu, Manuel Castells, Nancy J. Chodorow, Gilles Deleuze, Jacques Derrida, Norbert Elias, Michel Foucault, Hans-Georg Gadamer, Anthony Giddens, Erving Goffman, Jürgen Habermas, Stuart Hall, Max Horkheimer, Luce Irigaray, Fredric Jameson, Julia Kristeva, Jacques Lacan, Claude Lévi-Strauss, Niklas Luhmann, Jean-François Lyotard, Herbert Marcuse, Claus Offe, Richard Rorty, Eve Kosofsky Sedgwick, Alain Touraine, Bryan S. Turner, Paul Virilio, Raymond Williams, Slavoj Žižek – týchto 41 predstaviteľov filozofie a rôznych vied o spoločnosti považujú Anthony Elliott a Larry Ray za najvýznamnejších teoretikov spoločenských vied v súčasnosti. Prečo zaradili práve tieto a nie (aj) iné osobnosti medzi hlavných, resp. kľúčových spoločenskovedných teoretikov?

Zostavovatelia publikácie *Key Contemporary Social Theorists* vysvetľujú svoj výber tým, že v posledných dvoch desaťročiach 20. storočia zaznamenala teória spoločnosti dramatické zmeny. Tieto zmeny boli spôsobené rozčarovaním z klasických foriem sociologického myslenia, vznikom a rozšírením nových sociologických a iných teoretických prístupov, ale i revitalizáciou starších prístupov. Pri skúmaní javov najnovšieho spoločenského vývoja sa sociológovia museli vyrovnat' s nedostatočnou schopnosťou klasických sociologických teórií (marxistickej, durkheimovskej i weberovskej) vysvetliť prebiehajúce zmeny, ale i s oživením kritického myslenia, štrukturalizmu, psychoanalýzy i ďalších, donedávna ešte ignorovaných alebo zaznávaných teoretických prístupov ku skúmaniu spoločnosti a tiež s objavením a rozšírením sa nových teórií a prístupov ku skúmaniu spoločenských javov, ako sú napríklad kultúrne štúdie, feminizmus, postmodernizmus a queer theory. Tieto v posledných dvoch desaťročiach významné teoretické prístupy a pohľady na spoločnosť spôsobili najnovšiu teoretickú diferenciaciu v sociológii i v ďalších spoločenských vedách.

Rozšírenie mnohých konkurenčných verzií sociologickej teórie bolo podľa A. Elliotta a L. Raya spôsobené najmä rozsiahlymi zmenami sociálnych vzťahov a sociálnych inštitúcií, ktoré sa uskutočnili na konci 20. storočia. Napríklad analýzu postmodernej kultúry ako základnej kategórie jednej z významných spoločenských teórií považujú za dôsledok procesu globalizácie, rozšírenia medzinárodných trhov i vytvárania globálnej občianskej spoločnosti. Vznik a rozvoj mnohých sociologických teórií možno podľa nich považovať i za reakciu teoretikov rôznych vied na dôsledky spoločenského vývoja a politických zmien (ako sú napríklad nové informačné technológie, rozšírenie globálnych rizík atď.), ale aj za reakciu na nástup nových sociálnych aktérov (napríklad najnovších sociálnych hnutí) a zintenzívnenie vedeckých aktivít v oblastiach, ako sú rodové, kultúrne, psychoanalytické, komunikačné, masmediálne a iné štúdiá.

Spomedzi politických zmien rozvoj sociologickej teórie najviac ovplyvnilo zrušenie a zánik sovietskeho socializmu a spoločenstva socialistických štátov ako alternatívy kapitalistického spoločenského poriadku. Ďalšou významnou politickou zmenou bola podľa Elliotta a Raya i kríza západnej sociálnej demokracie a modelov usporiadania západných spoločností vytvorených po druhej svetovej vojne. Analýze jej sociálnych dôsledkov sa venovali napríklad S. Hall, C. Offe, A. Touraine a ďalší. Ústup ľavicového, najmä socialistického a sociálnodemokratického myslenia, nadvláda neoliberalizmu, ani teórie o konci dejín však neznamenali úplný zánik vplyvu marxistického myslenia (najmä jeho kritickej a utopickkej časti), ktoré i na konci 20. storočia zostalo inšpiráciou a podnetom pre mnohých teoretikov spoločenských vied.

Významnú úlohu v rozvíjaní týchto kritických a utopických myšlienok zohrala kritická teória, najmä T. Adorno, M. Horkheimer, W. Benjamin, H. Marcuse a J. Habermas. Kritická

teória bola po svojom oživení v šesťdesiatych rokoch, ktoré sa nieslo najmä v znamení veľkého odmietania a kontrakultúrnej politiky, v nasledujúcich desaťročiach postupne integrovaná do sociologickej teórie. Tejto teórii sa podarilo anticipovať mnohé témy súčasných spoločenských vied a predpovedať niektoré smery, trendy a tendencie súčasného spoločenského vývoja. Kritická teória tiež zohrala významnú úlohu pri presúvaní pozornosti západného marxizmu do oblasti kritiky kultúry i do psychoanalýzy.

V posledných dvoch desaťročiach sa množstvo teoretikov v spoločenských vedách (R. Williams, F. Jameson, S. Žižek atď.) venovalo najmä analýze politických aspektov Marxovej teórie. Zamerali sa najmä na kritické skúmanie koncepcií možností vývoja kapitalizmu v súčasnom období, ako aj na skúmanie spôsobov, ktorými kapitalizmus preniká do všetkých oblastí života ľudí a podmaňuje si ich.

Pre rozvoj súčasnej sociologickej teórie majú zásadný význam aj diskusie venované vzťahu osobnosti (self) a spoločnosti. V týchto diskusiách uskutočňovaných v oblastiach sociologickej, kultúrnej i politickej teórie, ovplyvnených najmä Freudovými myšlienkami, zohralo významnú úlohu hlavne dielo francúzskeho psychoanalytika J. Lacana, ktorý reinterpretoval Freudove myšlienky zo štrukturalisticko-lingvistických pozícií. Na Lacanove závery nadviazali mnohí (rôzne teoreticky orientovaní) autori, ktorí hľadali styčné body medzi marxizmom, štrukturalizmom, psychoanalýzou i ďalšími teoretickými prístupmi. Osobitnú pozornosť Lacanovým myšlienkam venovala feministická teória napríklad v dielach L. Irigarayovej, J. Kristevyovej, N. Chodorowovej, J. Benjaminovej.

Pre veľkú časť teoretikov z oblasti spoločenských vied je typické úsilie pri vysvetľovaní javov a procesov súčasného života prekračovať alebo prekonávať bežné, zaužívané sociologické pojmy, klasifikácie a modely. Najznámejšími predstaviteľmi tohto trendu sú takí významní autori ako U. Beck, H. Bhabha, G. Deleuze, J. Derrida a ďalší.

V procese vývoja súčasných spoločností dochádza k stratám mnohých, donedávna nespochybňovaných životných i vedeckých istôt, ktoré vyvolali aj diskusie o oprávnenosti postsovietenských foriem myslenia. Postmodernistické myslenie si našlo svojich protagonistov aj medzi sociológmi, ich najvýznamnejším predstaviteľom sa stal Z. Bauman. Proti postmodernistickej teórii sa však v sociológii zdvihla vlna odporu, ktorej protagonisti (J. Alexander, N. Luhmann, J. Habermas) vychádzali pri vysvetľovaní fungovania a vývoja súčasných spoločností z rôznych verzií modernistickej sociologickej teórie.

Veľká časť teoretikov sociológie sa na konci 20. storočia venovala skúmaniu problémov sociálnej integrácie a dezintegrácie, problémov sociálnej identity v kontexte najnovšieho spoločenského vývoja, problémov zmeny sociálnych inštitúcií atď., ako aj skúmaniu dôsledkov najnovších zmien v týchto oblastiach na utváranie vzťahu jednotlivca a spoločnosti. Významnú úlohu v tejto oblasti zohrali myšlienky H. Arendtovej, B. S. Turnera, A. Giddensa, H. Bhabhu, N. Eliasa, M. Foucaulta a ďalších teoretikov.

Prínos týchto i ďalších spomedzi 41 vybraných osobností pre rozmanitý obraz súčasnej sociologickej teórie zostavovateľa publikácie prezentujú v osobitných kapitolách, ktoré napísalo 41 autorov. (Za zmienku hádam stojí, že Zygmunt Bauman je ako jediný z nich zahrnutý i medzi kľúčové osobnosti.) Kapitoly majú rovnakú stavbu: v úvodnej časti sú uvedené originálne pojmy, hlavné práce a zdroje (autority), z ktorých teoretik čerpal, a jeho životopisné údaje. Potom nasleduje charakteristika jeho hlavných teoretických prínosov, kritika jeho myšlienok a bibliografia. Jednotlivé kapitoly nie sú rozsiahle (kniha má celkom 286 strán), sú napísané výstižne a možno až priveľmi hutne, s úsilím na malom priestore uviesť všetky podstatné informácie o prezentovanom autorovi. Profily jednotlivých autorov sa dajú čítať ako základná informácia o ich diele, možno ich však chápať aj ako pozvanie k hlbšiemu štúdiu ich prác.

Po prečítaní knihy (ale zrejme už po oboznámení sa so zoznamom osobností, ktoré jej zostavovateľ zaradili medzi najvýznamnejších teoretikov spoločenských vied) iste každého

čitateľa napadne viacero mien významných a v súčasnosti vplyvných mysliteľov, ktorí by si tiež zaslúžili byť v nej zahrnutí. Na druhej strane zrejme mnohí zapochybujú o vhodnosti zaradenia niektorých autorov medzi najvýznamnejších spoločenskovedných teoretikov. Každý takýto výber je však nevyhnutne subjektívny a (ako v tomto prípade) odráža teoretickú a ideologickú orientáciu zostavovateľa, prípadne i orientáciu vydavateľstva. Hodnota recenzovanej publikácie, ktorá môže vhodne poslúžiť nielen študentom sociológie a ďalších disciplín, ale všetkým, ktorí sa zaujímajú o súčasné teoretické myslenie v spoločenských vedách, je však nesporná. Možno len ľutovať, že podobné knižky nevychádzajú aj na Slovensku.

Ján Sopóci